

Evangelie naar Johannes

Wie de Schriften wil verstaan, moet leren luisteren. Dat is de insteek van de serie 'Luisteroefeningen'. Elk deeltje beoogt een hulpmiddel te zijn bij het verstaan van de tekst. Op heldere en grondige wijze worden bijbelgedeelten belicht met het oog op de praktijk van het christelijke leven. De reeks bevat bijdragen van theologen uit verschillende kerkgenootschappen en is zeer geschikt voor gemeenschappelijke en persoonlijke bijbelstudie. De redactie wordt gevormd door ds. W.J. Dekker en ds. G. van Meijeren.

Reeds verschenen:

Ds. W.J. Dekker, *Elisa. Dichter bij God*

Ds. H.C. Marchand, *Paulus en de opstanding*

Dr. P.F. Bouter, *Psalmen. Acht bijbelstudies*

Dr. J. Dekker, *Jesaja. Het vijfde evangelie*

Ds. G. ter Maat, *Brief aan de Hebreëen. Woorden van bemoediging*

Ds. H. Russcher, *Filippenzen. Brief aan hemelburgers*

Ds. W.M. den Hertog, *Romeinen. Een brief vol kracht*

Ds. H. van Eeken, *Numeri. Leven in de (stads)woestijn*

Drs. P.L. de Jong, *Aartsvaders m/v. Van Noach tot Rachel*

Ds. G. van Meijeren, *Openbaring. Brief aan de kerk*

Dr. J. Dekker, *Profetieën van Jesaja. Over de knecht van de HEER*

LUISTEROEFENINGEN

Evangelie naar Johannes

Een dringend getuigenis

DR. J.A. VAN DEN BERG

UITGEVERIJ BOEKENCENTRUM, ZOETERMEER

Bij de productie van dit boek is gebruikgemaakt van papier dat het keurmerk Forest Stewardship Council (FSC) draagt. Bij dit papier is het zeker dat de productie niet tot bosvernietiging heeft geleid. Ook is het papier 100% chloor- en zwavelvrij gebleekt.

www.uitgeverijboekencentrum.nl

Ontwerp omslag: Studio Anton Sinke
Lay-out/dtp binnenwerk: Gerard de Groot

ISBN 978 90 239 2691 7
NUR 707

© 2013 Uitgeverij Boekencentrum, Zoetermeer

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden vervoelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Inhoud

Inleiding	7
1. Het Licht der wereld schijnt	10
2. Van boven geboren	20
3. Een vraag om water	29
4. Wat voedt je echt?	39
5. Van blind naar ziende	50
6. Vruchtbaar zijn: de les van de graankorrel	60
7. Afscheid nemen	71
8. Opgestaan	79
Literatuur	90

Inleiding

BEDOELINGEN

De auteur van het Evangelie naar Johannes heeft zijn identiteit niet onthuld aan zijn lezers. Er treedt in het Evangelie wel een persoon op die ‘de leerling die Jezus liefhad’ wordt genoemd. Waarschijnlijk is dit de schrijver. Al vroeg in de kerkgeschiedenis is gezegd dat Johannes deze leerling van Jezus en dus de auteur was. Hoewel het niet helemaal duidelijk is wie de auteur is, wordt zijn bedoeling wel duidelijk. De schrijver wil de lezers bewegen tot geloof in Jezus Christus (20:31). Hij heeft die dingen verzameld in zijn beschrijving van Jezus en ze zo gepresenteerd, dat er een indringend getuigenis aangaande Jezus Christus is ontstaan. Ik hoop dat dit deel van ‘Luisteroefeningen’ de bedoeling van het Evangelie naar Johannes versterkt. Van harte hoop ik dat dit boekje een hulpmiddel mag zijn om dit evangelie te begrijpen en Christus dichterbij de lezer te brengen.

Johannes’ evangelie is omvangrijk en bevat veel mooie gedeelten. Niet alles kan worden behandeld. Het is de bedoeling om in acht keer kennis te maken met een aantal karakteristieke elementen in Johannes’ evangelie. In de gekozen hoofdstukken komen gesprekken, tekenen van Jezus, en Ik-ben uitspraken aan de orde.

DATERING

Over het algemeen wordt aangenomen dat het Evangelie naar Johannes tamelijk laat, dat wil zeggen helemaal aan het einde van de eerste eeuw of aan het vroege begin van de tweede eeuw, is geschreven. De historische betrouwbaarheid van Johannes wordt laag ingeschat. Tot die conclusie komt men omdat Johannes in vergelijking met de drie andere kerkelijk aanvaarde Evangelieën

een zogenaamde hoge christologie heeft. Johannes benadrukt sterk dat Jezus God is. ‘Het Woord is God en het is vlees geworden’, zo lezen we immers in het eerste gedeelte van Johannes 1. Volgens sommige wetenschappers is een dergelijke opvatting over Jezus Christus een late ontwikkeling, die op gespannen voet staat met het eenvoudige beeld van Jezus in de andere Evangelieën. De mening dat het Evangelie naar Johannes laat is geschreven heeft veel invloed uitgeoefend. Toch zijn er veel opmerkingen bij te maken. De andere drie Evangelieën hebben een veel hogere opvatting over Jezus dan wel voor waar wordt gehouden. Bovendien treffen we in de vroegste christelijke geschriften, namelijk de brieven van Paulus, al een hoge christologie aan. Paulus spreekt bijvoorbeeld in Filippenzen 2 al over de godheid die Jezus had voor zijn komst op aarde. Jezus wordt ook al heel vroeg ‘Kurios’ (Heer) genoemd. Op een aantal plaatsen is het gebruik van ‘Kurios’ een Griekse vertaling van de Hebreeuwse godsnaam JHWH. Er is dus geen reden om een late datering aan te hangen op grond van het feit dat Johannes Jezus als God ziet. Eens te meer is een late datering niet nodig omdat dit vierde Evangelie in beelden en taalgebruik aansluit bij wat we kennen van de in 45 n. Chr. overleden Alexandrijnse Jood Philo. Hij vertaalde het Joodse gedachtegoed naar Griekse filosofische concepten. Philo gebruikte net als Johannes het begrip ‘Logos’ (het woord) om te spreken over de scheppende kracht van God. Als Philo in de eerste helft van de eerste eeuw dergelijke dingen kon schrijven, waarom Johannes dan niet?

Er is dus geen reden om aan te nemen dat Johannes erg laat is geschreven. In het Evangelie presenteert de schrijver zich vaak als ooggetuige van de dingen die hij beschrijft. Hij komt soms met detailinformatie die we bij de anderen niet zien. Dit is voor mij reden om aan te nemen dat het Evangelie geschreven is binnen de tijdsspanne van wat kan worden verwacht van iemand die ooggetuige is geweest van het leven van Jezus.

DOELGROEP

Er is alle reden om aan te nemen dat het Evangelie naar Johannes lezers probeert te bereiken die leven in een vooral Griekse cultuur. Dit blijkt uit het feit dat Johannes Aramese namen en woorden altijd vertaalt in het Grieks. Bovendien gebruikt hij net als Philo concepten die ontleend zijn aan de Griekse filosofie. Johannes heeft ook belangstelling voor en kennis van de Joodse

wetten en gebruiken en is in gesprek met Joodse stromingen. Het lijkt erop dat Johannes vooral schreef voor Grieken die geïnteresseerd waren geraakt in de God van Israël en voor wie het moeilijk was om uit te maken welke stroming binnen het veelkleurige jodendom van de eerste eeuw (waartoe ook de volgelingen van Jezus gerekend werden) nu de beste was. Johannes getuigt van wat hij weet van Jezus met behulp van hun taalveld en leefwereld en maakt voor hen de weg naar het eeuwige leven duidelijk.

VERANTWOORDING

Veel van wat ik weet over het Evangelie naar Johannes heb ik geleerd van andere mensen. Johannes is een Evangelie dat mij al lange tijd fascineert. In mijn studietijd las ik het Evangelie in zijn geheel in het Grieks met daarnaast de tweede editie van het commentaar van Leon Morris op dit Evangelie. Zijn uitleg komt soms terug in wat ik schrijf. Veel van wat ik schrijf over de Griekse achtergrond van het evangelie naar Johannes heb ik geleerd van prof. G.H. van Kooten. Alister McGrath schreef in *Christus kennen* mooie gedeelten over de beelden die Jezus gebruikt en de ontmoetingen die Hij heeft. Indirecte invloed van McGrath is merkbaar. Het gedeelte over de Samaritaanse vrouw uit Johannes 4 heeft een tamelijk lange uitleg over het ontstaan van de Samaritanen waarvoor ik gebruik heb gemaakt van de Studiebijbel op Nehemia.

Al het goede dat ik heb verworven aan kennis en inzicht door en over het Evangelie naar Johannes heb ik uiteindelijk van God ontvangen. Daarvoor ben ik Hem dankbaar.

J.A. van den Berg
Groningen, zomer 2013

1 Het Licht der wereld schijnt

LEZEN: JOHANNES 1

VRAAG

Over welk onderwerp kunt u met groot enthousiasme vertellen?
Waarom bent u zo enthousiast?

INLEIDING

Hoe raak je geïnteresseerd voor een boek of een artikel? De presentatie is daarbij erg belangrijk. De titel moet goedgekozen zijn: kort en prikkelend, maar wel een vlag die de lading dekt. Een goede samenvatting op de achterkant van een boek of aan het begin van een artikel helpt ook. Een korte aanduiding van de inhoud, verbonden met een actuele vraag, daagt uit om verder te lezen. Johannes 1 is zo'n samenvatting. Johannes schrijft aan het begin van zijn getuigenis over Jezus een introductie om zijn lezerskring uit te dagen verder te lezen. De belangrijkste onderwerpen uit zijn boek over Jezus' leven stelt hij aan de orde.

In de eerste achttien verzen gebeurt dit met een beschouwing. Johannes begint niet meteen te vertellen over het aardse leven van Jezus. Hij hecht eraan om boven de zichtbare werkelijkheid uit te grijpen naar een onzichtbare werkelijkheid. Hij gebruikt woorden als 'woord', 'licht' en 'eeuwigheid' om belangrijke aspecten van de werkelijkheid van Jezus aan te duiden. Daarmee vertelt hij zijn lezers over het grote belang van het getuigenis dat hij geeft.

Vervolgens wordt, vanaf vers 19, in een aantal ontmoetingen de manier beschreven waarop het Woord en licht werken. De hoge woorden van de beschouwing worden vlees en bloed. In het vervolg van het Evangelie krijgt alles een verdere uitwerking.

UITLEG

Vers 1-3

Om het meest kenmerkende van Jezus weer te geven begint Johannes anders dan de drie andere Evangeliën. Hij begint niet in Bethlehem, en ook niet bij de doop van Johannes. Bij het eerste begin van alles neemt hij zijn uitgangspunt. Hij haakt in zijn verwoording aan bij Genesis 1. Net als Genesis spreekt Johannes over het begin. Gods Woord (Grieks: logos) blijkt de bron te zijn van alles wat er op aarde is.

Johannes bedoelt met ‘woord’ niet alleen de begrippen die wij uitspreken of opschrijven. ‘Logos’ heeft de betekenis van ‘rede’ en heeft alles te maken met ‘wijsheid’. We kunnen het nog enigszins invoelen wanneer we ons realiseren dat ons woord logica is afgeleid van het Griekse logos. Johannes zegt dus dat er bij God de logos is die van Hem te onderscheiden is en tegelijkertijd wel dezelfde identiteit heeft. Door Hem zijn alle dingen gemaakt.

Vers 4-10

De gedachte dat het Woord van God leven is, is een mooie en ook logische afleiding uit de scheppende kracht van dat Woord. Als het Woord de bron is van al het leven op aarde, dan is het begrip licht een begrijpelijk vervolg. Zonder licht is er immers geen leven mogelijk op aarde. In Genesis is dit ook het eerste wat geschapen wordt.

Vers 5 maakt echter duidelijk dat het niet om het zichtbare licht alleen gaat. Het licht schijnt, maar de duisternis heeft het niet begrepen (of: gegrepen). Er is dus iets bijzonders aan de hand met het scheppende licht. Je kunt dat licht afwijzen. Dit blijkt vervolgens ook wanneer er gesproken wordt over Johannes die getuige is van het licht. Hij wordt door God gezonden met de bedoeling dat iedereen zou gaan geloven. Wanneer het alleen zou zijn gegaan over zichtbaar licht, dan zou er geen sprake zijn geweest van getuigen en geloven. Voor iedereen die niet blind is, is het licht immers te zien. Johannes spreekt in vers 9 bovendien over het *waarachtige* licht. Hiermee maakt hij duidelijk dat er verschil is tussen licht en licht: zichtbaar licht en geestelijk licht. Zoals je zichtbaar licht nodig hebt om te kunnen leven op aarde, heb je het geestelijk licht nodig om eeuwig te leven.

Vers 11-13

Het niet kennen, of erkennen van de wereld van dit licht, leidt

ertoe dat het licht in de wereld komt op bijzondere wijze. God laat het er niet bij zitten dat het licht niet wordt erkend, maar doet een belangrijke stap naderbij. Het licht komt tot het zijne. In het gebruik van de werkwoordsvormen treedt er bij vers 11 een verandering op. Tot en met vers 10 worden er statische werkwoordsvormen gebruikt in relatie tot het Woord en het licht. Ze duiden wezenseigenschappen aan, of een voltooide tijd. Hier wordt een vorm gebruikt die duidt op een handeling. De grammatica markeert dat er een wissel om gaat: uit de eeuwigheid komt het licht in de historische werkelijkheid.

Hij komt tot de zijnen, die hem ook niet aannemen. Dat wil zeggen: Jezus komt onder zijn volksgenoten, die Hem niet erkennen als degene die komen zou. Zij staan in contrast met degenen die Hem wel aannemen en door wedergeboorte kinderen van God worden. In het gesprek tussen Jezus en Nicodemus (Joh. 3) wordt dit verder uitgewerkt.

De manier waarop Johannes licht gebruikt is voor ons wat onwennig. Maar voor iemand uit de oudheid, met enige kennis van de gedachtewereld van de filosoof Plato, zal dit niet het geval zijn geweest. Het begrip ‘waarachtige licht’ dat door Johannes wordt gebruikt, past goed in het raamwerk van de filosofie van Plato. Plato maakte onderscheid tussen de zichtbare wereld om ons heen en de ideale werkelijkheid van de ideeën die bij God is, en waarvan onze werkelijkheid een afbeelding is. Alle zichtbare dingen om ons heen verwijzen naar een ideaalbeeld, naar het waarachtige. Naar dat beeld is namelijk de zichtbare, veranderlijke en vergankelijke werkelijkheid om ons heen gemaakt. ‘Waarachtig’ is dus te lezen als ‘niet de zichtbare afbeelding van’, maar het ideaalbeeld, waarvan alle andere vormen van licht, geestelijk en zichtbaar, zijn afgeleid. In het Evangelie spreekt Jezus ook op deze manier over het ware Brood dat uit de hemel neerdaalt.

De uitdrukking ‘het ware licht’ is voor de school van Plato een belangrijk begrip. Het gaat daarbij over het licht dat onderscheiden is van bijvoorbeeld het licht van de zon. De zon verwijst slechts naar het waarachtige licht. Dit waarachtige licht werpt licht in het verstand van de mens en maakt dat er inzicht ontstaat. Plato schrijft in zijn werk over het komen tot ware kennis, als het komen tot het ware licht. Daarin zien zij de zichtbare werkelijkheid zoals ze echt is, namelijk als een voorbijgaande afschaduwing van de echte werkelijkheid. De werkelijkheid om ons heen bestaat immers slechts uit afschaduwingen van de echte werkelijkheid.

Om duidelijk te maken hoe mensen tot ware wijsheid komen gebruikt Plato het beeld van een grot. Ieder mens leeft voor wat betreft zijn kennis van de echte werkelijkheid als een gevangene in een grot. De gevangenen zien schaduwen van figuren die achter hen op de muur staan en die door een vuur dat in de grot brandt op de wand voor hen wordt geprojecteerd. Voor de mensen in de grot zijn die schaduwen de echte werkelijkheid. Ze hebben verwarde en tegenstrijdige opvattingen over de werkelijkheid om hen heen, ook ethisch en politiek. Enkele mensen, de filosofen die hiervoor een lange training ondergaan, worden losgemaakt en langzamerhand naar de werkelijkheid in het licht buiten de grot gevoerd. Als ze daar geweest zijn, worden ze terug de grot ingestuurd om het verhaal over de echte werkelijkheid weer te vertellen aan de mensen daar. Het vertellen van die werkelijkheid roept weerstand op.

In het Evangelie naar Johannes spelen begrippen als licht en kennis een vergelijkbare rol. Iedereen die geboren wordt, wordt geboren in een werkelijkheid die verwijst naar het waarachtige. Er staat immers in 1:9 dat het Licht dat in de wereld komt ieder mens verlicht. Toch wordt het licht niet erkend (vgl. ook Rom. 1:21). Het licht is in de wereld gekomen om de kennis over God te geven. Uit bijvoorbeeld het slot van Johannes 1 waar Jezus Nathanaël heeft gezien en doorzien, terwijl deze nog onder de vijgenboom zat, blijkt dat het waarachtige licht allen verlicht en doorziet. Tegelijkertijd geeft dit licht aan Nathanaël ook de juiste kennis over God en Jezus. Ook de genezing van de blindgeborene laat zien dat het waarachtige licht mensen inzicht geeft in wie Jezus is. Het gaat daarbij niet alleen om een letterlijk kunnen zien, maar ook om geestelijke blindheid/vermogen om te zien (Joh. 8:12 en Joh. 9). Een belangrijk verschil tussen de vergelijking van de grot van Plato en het Evangelie is onder andere dit, dat de mensen niet zozeer naar het licht buiten de grot worden gebracht, maar dat het licht in de wereld is gekomen. Het is niet slechts kenbaar voor een kleine groep mensen die filosofisch geschoold wordt, maar voor iedereen die zich toevertrouwt aan het licht.

Door heel het Evangelie naar Johannes heen zie je spanning ontstaan met de komst van het licht. Sommigen voelen zich aangetrokken tot het licht, anderen juist niet. In Johannes 3:19-21 staat zelfs dat de komst van het licht oordeel is. Het brengt namelijk scheiding aan tussen mensen die in de duisternis willen blijven en die naar het licht willen komen. In deze verzen introdu-

ceert Johannes een belangrijk onderwerp dat terugkomt in het vervolg van het Evangelie naar Johannes: het licht komt en wordt afgewezen!

Vers 14-16

Het bijzondere van het Evangelie is dat er gezegd wordt dat het Woord vlees is geworden. Het Grieks zegt letterlijk: 'in een tent heeft gewoond'. In de Griekse cultuur was het begrip tent niet ongebruikelijk om het 'lichaam' mee aan te duiden. Op deze wijze gebruikt ook Paulus het in 2 Korinthe 5:1. Johannes zegt hier dus dat het eeuwige Woord in de geschiedenis is gekomen in een menselijk lichaam. Hij zegt dit als een persoonlijk getuigenis, omdat hij de heerlijkheid van dit vleesgeworden Woord heeft gezien. Het ging om een heerlijkheid die groter was dan wat ook maar op aarde. De impact die Jezus heeft gehad, bracht zijn leerlingen tot de belijdenis dat ze in Hem God zelf hebben gezien. Het Evangelie geeft hiervan getuigenis.

Op deze wijze is Hij dus tot het zijne gekomen: als mens. Hij heeft onder ons gewoond. In geen enkele religie of filosofie is God en het ware inzicht zo dichtbij gekomen. De claim die Johannes met zijn getuigenis maakt is enorm: in het vleesgeworden Woord kun je God echt leren kennen. De implicatie is dan ook dat je dit niet moet missen (vgl. Joh. 14:6).

Het getuigeniskarakter wordt nog onderstreept doordat teruggerepen wordt op wat ter aankondiging van het vleesgeworden Woord door Johannes de Doper was gezegd (vs 15). Hiermee herneemt de schrijver een lijn uit vers 6, waar Johannes de Doper ook al werd genoemd. Deze twee vermeldingen van Johannes in de proloog worden verderop in het Evangelie uitgewerkt en ze zijn een versterking van de gedachte dat getuigen een belangrijke rol spelen in het zichtbaar worden van het Licht der wereld. Niet alleen Johannes de Doper is belangrijk als getuige. Het werkwoord 'getuigen', in combinatie met 'gezonden zijn' is een belangrijk onderwerp in het hele Evangelie. Het geldt niet alleen voor Johannes, maar ook voor Jezus en vervolgens ook voor de leerlingen. Het geraakt zijn door het Licht, maakt dat je wordt ingeschakeld om het licht door te geven (vgl. Joh. 17:18 en 20:21).

Vers 16-17

Johannes denkt door over de openbaring van God. Zijn gedachten cirkelen rondom de tegenstelling tussen wet en genade.

Hiermee introduceert Johannes nog een ander thema. Door heel het Evangelie naar Johannes loopt een spanning tussen de Joodse (Judeese) concentratie op Jeruzalem en de uitwendige manier van het vereren van God aan de ene kant, en het getuigenis van Jezus aan de andere kant. De Joden beroepen zich steeds op Mozes in hun afwijzing van Jezus (Joh. 5:45; 6:31v; 8:5; 9:28). Naar de overtuiging van Johannes wordt Mozes niet goed gelezen. Op subtiele wijze verbindt Johannes Mozes en de wet met de genade en waarheid door Jezus. Hij zegt in feite dat Mozes en Jezus ‘instrumenten’ zijn van God. Johannes kan dan ook later schrijven dat de wet van Mozes over de komst van Jezus heeft getuigd (Joh. 5:46). Mozes heeft de slang verhoogd in de woestijn, als afbeelding van de verhoging van Jezus aan het kruis (Joh. 3:14v). Er is tegelijkertijd wel een kwalitatief verschil tussen beide openbaringen. Door Jezus is de volheid van genade gekomen. Daarom zegt Johannes later dat Jezus het Lam is dat de zonden der wereld wegneemt, als glorieuze vervulling van de regels in de wet die veel offers met zich meebrengen (Joh. 1:29). Het vullen van de watervaten voor de reiniging van de Joden met water – dat veranderd wordt in wijn van vreugde – heeft in feite eenzelfde strekking (Joh. 2:1-11). Ook het gesprek met de Samaritaanse vrouw, waarbij het gaat om de vraag op welke plaats er moet worden aanbeden, Jeruzalem of Samaria, laat zien dat door Jezus de overtreffende vervulling van de openbaring door Mozes gekomen is. Het gaat immers niet meer om de plaats van het gebed, maar om de vraag of de aanbeding plaatsvindt in geest en waarheid (Joh. 4:20v).

Vers 18

De proef op de som van de openbaring is het zien of kennen van God. Niemand was van tevoren in staat om God te zien. De komst van het waarachtige Licht, de Zoon van God zelf, heeft daarin verandering aangebracht.

Johannes schrijft dus ter introductie op zijn levensbeschrijving van Jezus een heel gecomprimeerde en bijzonder geladen proloog. Met behulp van concepten die onder meer afkomstig zijn uit het gedachtegoed van de Platoonse school laat hij zien wie Jezus is. Tegelijkertijd heeft hij ook oog voor de Joodse component door ook de discussie aan te gaan over de waarde van de Joodse wet. Ook wij worden erbij betrokken, omdat er van het licht gezegd wordt dat het schijnt (vs 5: opvallend dat dit alleen in de tegen-